

ORTAÇAĞ HALILARINDA ÜRETİM, DESEN ANALİZİ İŞIĞINDA KADIN VE TEK BOYNUZLU AT DUVAR HALILARI

Günseli TOKER*

Özet

Dokuma (Goblen, Gobelins), tarihin ilk dönemlerinden beri kültür ile paralel gelişen bir etkinliktir. Düşüncelerin simgeler yolu ile sistemleştirildiği dönemlerde dokuma, bugün olduğundan farklı bir anlam taşımıştır. Başlangıçta gereksinim olan dokuma kısa sürede sanata dönüşmüştür. Dokuma sanatı, farklı kültürlerin paylaştığı aynı özelliklerin neredeyse başında gelir. Malzeme farklı da olsa, teknik aynı dildedir.

Dokuma resim sanatı (tapestry) yani 'resimsel halı' tarihte çok önemli bir rol oynamış, günümüze kadar da ulaşmıştır. Geleneksel anlamı ile tapestryler (resimsel halı), görkemli tarihsel ve resimli duvar dokumalarıdır.

Kadın ve tek boynuzlu at duvar halıları, hem zamanının stilinde ama aynı zamanda diğer halılardan tasarım ve kalite bakımından çok özel eserlerdir. Bu eserin bu kadar ünlü olmasının sebebi çok kaliteli olarak dokunmuş olması, resmedilen sahnelerin insanlara hitap edip ilgisini çekmesi, çok basit ancak, çok gizemli detaylara sahip olmasıdır. Tüm bunların yanı sıra tam olarak kronolojisi bilinmediği için biraz efsane ve hikaye arasında karışmış bir tarihe sahip olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Resimsel Halı, Kadın, Tek Boynuzlu At

THE UNICORN AND THE LADY UNDER THE VIEW OF THE ANALYSIS OF DESIGN AND EXECUTION OF THE MIDDLE AGE

Abstract

The Unicorn and the Laydy under the view of the analysis of design and execution of the Middle Age Tapestry: The weaving of tapestry (Goblen; Gobelins) has been evolved with the evolvement of the culture since the Middle Ages. The emblematic and decorative designs and motifs woven at the early stages of tapestry, express different meaning than today.

The woven tapestry which was a need at the beginning has turned into descriptive art over the years. The art of tapestry is one of the common craft works of the different cultures. Although the materials used could vary but the technique of tapestry production was quite similar. The art of drawing pictures by weaving; the art of tapestry. Has played very important role in history and arrived today. Traditionally the pictural tapestries are the splendid historical woven hangings on the wall.

The unicorn and the lady hangings which are 6 pieces, contain all the characteristics elements of their era but yet very unique. They have attracted a lot of attention over the years mainly because of the beauty of the scenes depicted as well as the high quality of production. The scenes

* Sanatçı, Küratör; gns.toker@gmail.com

are simple in appearance but enigmatic. The fame of these tapestries also comes from its appeal to a complex history whose true chronology has become blurred with anecdote and legend.

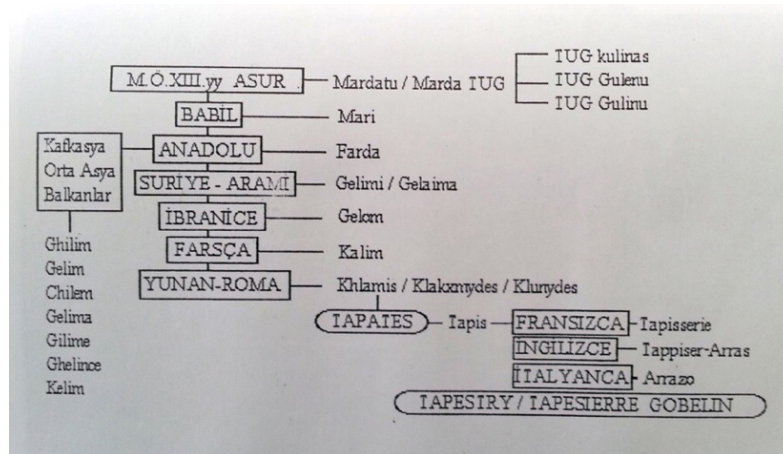
Key Words: Tapestry, Women, The Unicorn

Giriş

Dokuma (Goblen, Gobelins), tarihin ilk dönemlerinden itibaren kültürle paralel olarak gelişen bir etkinliktir. Düşüncelerin simgeler yoluyla sistemleştirildiği dönemlerde dokumanın anlamı bugün olduğundan daha farklıdır. Başlangıçta gereksinim olan dokuma, kısa sürede sanata dönüşür. Dokuma Sanatı; farklı kültürlerin paylaştığı ama bunun yanında aynı özellikleri taşıyan sanat dallarının neredeyse başında gelir. Malzeme farklı da olsa teknik aynı dildedir.

Dokuma resim (tapestry) sanatı yani 'resimsel halı' tarihte çok önemli bir rol oynamış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Geleneksel anlamı ile tapestryler (resimsel halı) görkemli tarihsel ve resimli duvar dokumalarıdır. 'Gobelin' teriminin 'tapestry' sözcüğü ile ilişkisi ise Fransa'nın ünlü tapestry dokumalarının Gobelin ailesince üretilmiş olması ile tanımlanır. Fransızca'da 'tapisserie' sözcüğü, 'duvar dokumaları' anlamında kullanılmış ve 'tapis' sözcüğünden doğmuş, buradan da İngilizce 'tapisser' sözcüğü oluşmuştur. Önceleri İtalyanlarca kullanılan 'arrazo' veya İngilizcedeki 'arras' kelimeleri, geçmiş yüzyılların Fransa'daki ünlü sanat ve dokuma merkezlerine verilen addır. Bu gün pek kullanılmamaktadır. 'Resimsel Halı', Goblen Halı, 'Tapestry' estetik bir bütün olan dokuma, form, renk ve malzemelerinin birleştiği bir kompozisyonudur. Bir sanat aracı olarak tapestryler, duvarı bütünleyen mimari dokumalardır.

Ortaçağda tekstillerin baş tacı olarak kabul edilen duvar halıları (resimsel), el ile dokunan atkı ve çözgü ipliklerinin kenetlenmesi ve düğüm atılması ile oluşturularak dokunan ürünlerdir. Bu muhteşem dokuma resimlerinin kökeni, kilimdir ve Ortaçağ gotik anlayışına dayanır. Ortaçağ ve Rönesans Avrupa'sında av sahneleri, efsaneler mitolojik ve tarihsel olaylar, Ortaçağ yaşama biçimi gibi konular o dönemleri günümüze taşımışlardır. Avrupa ülkelerindeki atölyelerde ve evlerde dokunan, tapestry, tapesserie veya gobelin olarak bilinen, figürlü tekstilleri tanımlayan dokumalardır (Bkz. Fotoğraf: 1).

Fotoğraf:1 Duvar Halılarının Ortaçağ Dönemindeki Tarihsel Gelişimi

(Van Der Borcht. Sühandan Özay. Dünden Bugüne Dokuma Sanatı)

1300'lü yıllarda endüstrinin düşük olması, üretimin de düşük olmasına neden olur. Yetenekli insanların halı üretiminde çalışmaları, malzemenin pahalı oluşu, üretimin zaman alması, üreticilere ödenen düşük ücretler sebebi ile, uygulamada daha basit amblemsel ve dekoratif desenler tercih edilir. 1350'den sonra zengin ve aristokratların teşviki ile halıcılık ilerlemeye başlar, Paris ve Arras merkez haline gelir. Bu dönemde manzara resimleri gibi canlandırmalar desenlerde yer almaya başlar. 14. Yüzyılın sonu 15. Yüzyılın başlarında Fransız zenginlerinin para harcamaya başlamaları, halı üretimini de yaygınlaştırır. Halıda altın ve gümüş ipliklerin kullanılması da Arras'da başlar. Arras artık üretim merkezidir ve Avrupa'ya buradan dağılır. İsmi de bu bölgeden alarak Arras olarak kullanılmaya başlanır. İngiltere'de yüksek kalite halılara ve günümüzde de İtalya'da bu halılara 'Araszi' denilmektedir. Zenginlerin halı üretimine para harcama sebeplerinin arasında; kolay taşınır olmaları ve seyahatleri sırasında yanlarında götürebilmeleri sıralanabilir. Bu halılardan günümüze çok azının gelme nedenleri arasında; ışık, nem, küf, fare ve güvelerin halıya zarar vermesinin yanı sıra, çok fazla altın ve gümüş kullanılması sebebi ile bu altın ve gümüşleri alabilmek için halıların yakılması gösterilmektedir.

Daha sonra çıkan iç savaşta, dinleri sebebi ile yargılanan yetenekli halı dokumacıları, Hollanda'nın ve Almanya'nın farklı bölgelerine kaçmışlardır. Bunun sonucunda ise; Brüksel'deki bu yetenekli dokumacılar, Avrupa'nın diğer bölgelerine de yayılırlar. Merkez kabul edilen Brüksel'de yüksek kalitede işlerin çıkması zorlaşırken, yüksek kalitedeki dokumalar Avrupa'nın başka yerlerinde de üretilmeye başlanır. Bu yüzyılın sonuna doğru Hollanda, özellikle Delft bölgesi oldukça ün sahibi olmaya başlar.

17. Yüzyıl sonuna doğru dokumacılar yüksek ücretler ödemek sureti ile daha da fazla sayıda üretici Fransa'ya çekilir. Bu konuda, IV. Henry ve ondan sonra gelen XIII. Louis, Fransız tasarımcıların başarılı olmalarına destek vererek, Fransa'yı öne çıkartırlar. Brüksel daha fazla dokumacı kaybetmemek için göçe karşı yasalar çıkartılır fakat Hollanda'nın kraliyeti daha fazla ücret ve iş sağladığı için başarılı olamaz. Brüksel bu konuda bir numara olmayı kaybetmiş olsa da dominant olmayı sürdürür.

1664 yılında Colbert Beauvais'da halka satılmak için üretim yapan atölyeler kurulur. 1665 de resmi olarak sponsorlar bulunur ve halkın da alabileceği halılar üretilmiştir. Fransız asillerinin bu kadar çok duvar halısı kullanması Avrupa'da popüler olarak kalmasını sağlar.

Duvar Halılarında Desen İncelemesi

14. ve 15. yüzyıllarla tarihlenen ilk halılarda çok gerçekçi desenler yapılmamıştır. Mesela öne bir insan, arka plana da dekoratif unsurlar yerleştirilmiştir. Daha sonraları arka plana bir hikaye verilerek daha doğal unsurlar eklenmeye başlanır.

Fotoğraf:2 “Tek boynuzlu at avı”

Metropolitan Museum of Art, New York City

15. Yüzyılın ilk dönemlerinde genelde hikaye anlatan desenler üreilmeye başlanır (Fotoğraf 2). Bu hikâyelerin arka planında da yeşillikler ve kayalar yer alır. Hatta birkaç hikâye yer alıyor ise bunların geçişlerinde araya kayalar ve bitki desenleri yerleştirilir ve böylelikle halının her tarafı anlatılan dekoratif bir hikâye ile bezenmiş olurdu. 15. Yüzyılın ikinci yarısında daha fazla hikayelerin, daha yoğun anlatımların ve desenlerin yer aldığı halılar görülür. Bunu takip eden 40 yıl içinde Brüksel’de sofistike, mahkeme sahnesi ve daha tarihi sahnelerin gösterildiği desenler üreilmeye başlanır. Bu dönem içinde İtalya, genel sanat anlamında gelişirken, halı konusunda daha tutucu kalır ve daha dekoratif desenler üretilir. Genellikle sahneler bütün halı alanı üzerine dağıtılmaktadır. Özellikle güzel ve detaylı kostümler ile kıvıldamadan duran figürlere yer verilmiştir. Bunun ana sebebi ise; halılar çok pahalı oldukları için stillerinin pek değişmemesi ve özellikle zengin kişiler tarafından verilen halı siparişlerinin de doğal olarak, siparişi verenin kendi beğenileri doğrultusunda yönlendirilmesidir.

Fotoğraf:3 Rafael, Vatikan müzesi.

1516 ve 1530 yılları arasında halı tasarımı konusunda devrim niteliğinde bir ilerleme kaydedilir. Rafael ve öğrencileri bu konuda oldukça etkili olurlar. 1530’larda Rafael; X. Papa ve VII. Clomant’ın verdiği teşvikle İtalyan Rönesans’ındaki gelişmeleri, halı tasarımlarına yansıtmaya

başlar. 1530'lardaki aldıkları bu ilham Brüksel'deki tasarımcıları da etkiler ve onları daha yeni bir stil geliştirmeye yönlendirir. Flemish'lerin sevdiği geleneksel hikâyeler ve detaylar ile, İtalyanların farklı perspektif görüşleri ve dramatik ana figürlerin birlikte harmanlanmasıyla yeni tasarımlar ortaya çıkar (Fotoğraf 3). Bu dönemde çok farklı ve geniş bir yelpazede değişik desenler üretilir. Brüksel'in çok iyi bir ekonomik dönemden geçmiş olması zenginlerin, tüccarların halıya fazla para yatırabiliyor olması bu gelişmede büyük rol oynar. 1630-1640 ve 1650'lerde Rubens ve öğrencileri endüstriye daha dramatik bir hava katarak, moda için uygun temaları işlemişlerdir. Geniş çerçeve içine yerleştirdikleri desenin, detaylarını ve atmosferin önemini azaltarak satılmasını kolaylaştırır. Yine de zamanın en iyi ürünleri Paris'teki atölyelerden gelir. 1665 yıllarında Charles Le Brun, 14. Louise için 'kralın tarihi' adlı seri yapar. Bu halılarda, kralın kendisini veya kralı mitolojik yada tarihi figürlerle beraber betimlemiştir.

Halıların Desenlerindeki Hayvanlar

Aslan hayvanların kralı olup özellikle 12. ve 13. yüzyılda kudretin ve gücün sembolü olur. Aynı zamanda İsa'nın yeniden doğuşunun sembolüdür. Bu sebeple de asil ve aristokrat ailelerin sembolü olarak kullanılır. Tek boynuzlu at bir başka mistik yaratıktır ve Ortaçağa antik çağlardan taşınmıştır. Bu atın vücudu ve bir boynuzlu hayvanın kafasıdır. Deniz gergedanına atfen verilmiş bir isimdir. 13. Yüzyıl sonlarına doğru Marco Polo Asya'dan döndüğünde 'unisero' isimli bir hayvandan bahsetmektedir ki bu hayvan, 14-15 yüzyıllarda 'unicorn' olarak tanımlanır. Bu aslında metinlerde tarif edilen hayvana dikkat etmeden yapılmış bir tanımdır. Daha sonra MS 2. Yüzyılda da ortaya çıkmış bir söylentiye göre ise; sadece genç bir bakire onu yakalayabilmektedir. Çünkü bakirenin göğüslerinin onu çekeceği düşünülür. 12. Yüzyıldan sonra tek boynuzlu at saflığın ve iffetin sembolü olur. Aslında daha kötü ve kızgın bir hayvan olarak da 'con' tasvir edilir. Bunun da vücudu bir ata benzer. Kafası yine bir deniz gergedanına benzemekte ama ayakları file, kuyruğu da foka benzemektedir. Kötü tavırları olan, siyah bir boynuzla sahip ve iki kübit¹ boyunda olan bu canavar asla canlı yakalanamaz.

Flora ve Fauna Gerçek ve Hayal

Flora ve Fauna serisi altı parça aslı halı modeli olup çeşitli ve iyi belirlenmiş rolleri içermektedir. Bitkiler genellikle koparılmış veya ekili çiçek şeklinde olup tamamen düz bir dekor içinde yer alırlar ve gerçekçi değildirler. Ancak bu bitkiler aynı zamanda ortamın (desenin) düzenlenmesinde belirleyici olurlar. Sahnenin oluşturulmasında temel oldukları gibi tat ve koku duyguları katarlar. Tasvir edilen hayvanlar bazen ebat olarak küçültülüp dekoratif çiçeklerin içine serpiştirildikleri gibi bazen de bunun tam zıt olarak ön plana konulmuştur. Bu dekorun kaynağı çok az araştırılmıştır. Sözü edilen dekorlar duvar resimlerinde veya zengin evlerin işlemeli askılarında (duvarlara süs anlamında asılan işlemler) bulunabilirler. Nadir örnekleri de, Papa Clement VI'nin (1342-1352) himayesinde yapılan Papes'in Avignon sarayının Geyik odasında korunmuştur. Bu resimlerde küçük çiçeklerle bezeli çalılarla sınırlandırılmış bir desende avcılık ve balıkçılık sahneleri tasvir edilmiştir. Çiçek desenli dokunmuş veya işlenmiş parçalar sıkça textlerde anlatılmış ya da kopyalar olarak çoğaltılmıştır. Bu çoğaltılan resimlere en iyi örnek 1410 tarihinde basılan İncil'in 63. folyosunda ki çadır resmidir. (Bu İncil Bibliotheque Nationale de France'da bulunmaktadır).

Orta Çağ'ın Flora örnekleri içinde yaygın olan Lady and Unicorn (Bayan ve Tek boynuzlu at) gobleninde, 40'dan fazla tür çok detaylı şekilde tasvir edilir. Sözü edilen gobleninde, kırların ve ormanların rengârenk yabani çiçekleri; papatya, vahşi sazan, zambak, Roma sümbülü vb olduğu gibi yasemin gibi bahçe çiçekleri de vardır (Fotoğraf 4-5-6-7-8). Çiçekler baharda yeni açmış halleriyle tasvir edilir. Belki de bu tasvirin amacı, bahar festivaline atfen baharın geldiğini haber vermek içindir.

1 Ortaçağda kullanılan bir uzunluk ölçüsü.

*Lychnis dioica/Campion
(yellow)*
SIGHT

Fotoğraf: 4

“Görme” detay

Wild hyacinth (?)
TASTE

Fotoğraf :5

“Tat” detay

Daffodil
SMELL

Fotoğraf : 6

“Koku” detay

*Dame's rocket/Sweet rocket or
Mother-of-the-evening (pink)*
SMELL

Fotoğraf : 7

“Koku” detay

Roman hyacinth (blue)
TASTE

Fotoğraf : 8

“Tat” detay

Bazı boyanmış ya da işlenmiş desenlerde olduğu gibi, birçok el yazmalarında kısıtlı da olsa, bu çiçeklerle bezenmiş desenler arasına serpiştirilmiş hayvanlar görülür (Fotoğraf 9-10-11-12-13) Hayvanların sayısı ve çeşitliliği diğer bin çiçekli desenlere göre çok olağanüstüdür.

Tasvir edilen hayvanlar Orta Çağda yaygın olan hayvanlardır. Koyun, keçi, domuz gibi evcil hayvanlardan çok köpek, tavşan, tilki, misk kedisi, şahin, ördek, balıkçıl gibi avcılıkla ilgili hayvanlar resmedilmiştir. Bazı egzotik hayvanlar da vardır. Bunlar çoğunlukla ithal edilip evcil hayvan olarak evde ya da hayvanat bahçesinde tutulan maymun, leopar, aslan yavrusu, çita gibi hayvanlardır.

Fotoğraf: 9

“Benim son arzum” detay.

Fotoğraf : 10

“Tat” detay

Fotoğraf : 11

“Duyma” detay

Fotoğraf : 12

“Benim son arzum” detay

Fotoğraf : 13

“Tat” detay

Bunların bazılarının zincirlerle bağlı gösterilmesi garip karşılanmamalıdır (Fotoğraf 14). Bunlara bir tat katmak amacıyla tek boynuzlu at da eklenmiştir. Bitki resimlerinde olduğu gibi hayvan resimlerinde de zeminin dekorasyonu kısıtlanmamıştır (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 14 “Dokunma” detay

Fotoğraf 15 “Benim tek arzum”

Fotoğraf 16 “Koku’dan” detay

Fotoğraf :17 “Tat” detay

Bazı hayvanlar illüstrasyonlarda alegorik olarak yer almışlardır. Örneğin ‘Koku’ temasında bir maymun gülü koklamaktadır (Fotoğraf 16) veya ‘Tat’ temasında bir bayan parmağında duran papağana bir tabaktan şeker ikram etmektedir (Fotoğraf 17). Köpekler çok öncelerden bu yana sadakatin sembolü olarak tanımlanmıştır.

Bu halılarda hayvan tasvirlerinin çok önemli bir yer tutmaları, sanatsal açıdan bir orijinallik olarak mı görülmeli yoksa bunlara ahlaki veya alegorik anlam mı yüklenmeli? Hayvanların Orta Çağ kültüründe önemli bir yer tuttıkları ve o dönemde hayvanlara ahlaki bir önem verildiği bilinmektedir. İyi-kötü hatta Tanrı ve şeytan. Ancak bunlardan gereğinden fazla da anlam çıkarmamaya da dikkat edilmelidir. Bilindiği gibi tasvir edilen hayvanlar genellikle Orta Çağ’da en yaygın olan hayvanlardır. Örneğin Maymun ahlaki açıdan en az değer verilenidir. Çoğunlukla kötüyü, günahı, şehveti veya alayı çağrıştırmaktadır. Maymunun elmayı yemesi (Tat, Mon Seul Desir - Benim Tek Arzum) belki de ilk günahın kinayesidir. Ancak Maymun Orta Çağ repertuarında oldukça yaygın bir hayvandır. Hatta kaba, gülünç tutum ve eylemi tanımlamak için kullanılan ‘baboonery’ terimi çıkar. Fakat her maymun tasviri kötüyü çağrıştırmamalıdır. Bundan ayrı olarak bu goblenlerde ki tasvirlerde, bazı hayvanlar avcılarıyla yakın ilişki içinde tasvir edilir. Örneğin, bir aslan yavrusu kuzu ile beraberdir. Arkalarında çiçek desenleriyle birlikte barış ve uyum içinde ki bir dünyayı çağrıştırmaktadırlar. Bu yaklaşım, Orta Çağ’da diğer yazıtlardaki ahlaki değerlerle uyum sağlamamaktadır. Bunun yanı sıra iki yerdeki şahin ve balıkçıl tasvirleri bunların bir çatışmaya girmeye hazır hallerini gösterir, (Dokunma, Benim Tek Arzum) barışçıl ortamdan farklı bir durum oluşur. Bunları iki sevdalının tartışmasının kinayesi olarak da görmek mümkündür. Bu iki hayvan (kuş) Orta Çağ goblenlerinde çok yaygın bir şekilde görülür ve erkek (şahin) ve kadın (balıkçıl) olarak çağrıştırılır.

Tavşan, aslan ve tek boynuzlu attan sonra en çok tasvir edilen hayvandır. Beş değişik desende, 34 kez resmedilir (19. Yüzyılda yeniden dokunan kısımlar hariç). Tavşanlar Orta Çağ’da henüz ev hayvanı olarak beslenmezler. Yabaniydiler ve av hayvanı olarak görülürler. Doğurganlıklarıyla bilinirler. Fransızca karşılığı ‘onin’ veya ‘conil’dir. (Günümüzde tavşan için kullanılan Lapin kelimesi sonradan kullanılmaya başlanmıştır). ‘Conin’ ve ‘conil’ kelimeleri Latince de Latin ‘cuniculus’ kelimesinde ki gibi kelime oyunuyla ‘con’ yani kadının genital organını çağrıştırır. Aslı duran goblen halılara serpiştirilmiş olan birçok tavsan resmi, belki de bedensel aşkın ve doğurganlık isteğinin bir sembolüdür.

Fotoğraf: 18 “Tat” detay

Aslan (Fotoğraf 18) ve tek boynuzlu at önemli bir rol oynar. Dekoratif bir eleman değillerdir. Hayvanların yavruları hariç daima ön planda ve bayanın yanında yer alırlar. Yavru aslan altı parçanın

dördünde ve genç tek boynuzlu at ‘Tat’da vardır. Bu hayvanlar arma taşır bu da önemli olduklarının bir başka işaretidir. Hatta ‘Duyma’da halının en üst sağ köşesinde olması, verilen önemin göstergesidir. Buna karşılık rolleri eşit değildir. Aslan desen ve ifade olarak oldukça çeşitlidir ve her sahnenin anlamını yansıtır. Örneğin ‘Tat’da dilini çıkartmıştır ve ‘Görme’de ise uzaklara bakmaktadır. Tek boynuzlu at ise oyuncudur. Bazı alegorilerin² belirleyici elemanıdır. Örneğin, ‘Görme’de bayanın tuttuğu aynada kendi görüntüsünü gören bir tek boynuzlu attır (Fotoğraf 19). ‘Dokunma’da bayan boynuzunu sevmektedir.

Fotoğraf :19 “Görme” detay

Bu iki hayvanın birlikteliği yeni bir şey olmamakla birlikte, 1978 de A. Erlande- Brandenburg’un belirttiği gibi bu goblen halıların, “*Bayan, Aslan ve Tek Boynuzlu At*” şeklinde isimlendirilmesini haklı çıkarır. Bu iki hayvan, hanedanlık armalarında ve 14. yüzyıl edebiyatında sıkça kullanılır. Bayanın tek boynuzlu ata ve şövalyenin aslana olan aşkı, anonim bir yazar tarafından örülen öykü, aşk zincirinin metaforunu³ yaratmaktadır (Naumann, 1993, s.7-42).

Efsaneye göre sadece genç bayanlar tek boynuzlu atı ele geçirebilir. Bu yaklaşım edebiyatta ve resimde tek boynuzlu atın yakalanması ve öldürülmesiyle ilgili birçok tasviri de ortaya çıkarır. New York Metropolitan Müzesindeki goblenlerde bu örnekler görülebilir. (Cloisters koleksiyonu) Ancak Cluny Müzesindeki duvar goblenlerinde durum tamamen farklı ve barışçıldır. Ancak ‘Görme’de ki sahnede tek boynuzlu at, ayaklarını nazik bir şekilde bayanın dizlerinde dinlendirmekte, elindeki aynada kendi görüntüsünü görebilmek için bayanın göğsüne sokulmaktadır (Fotoğraf 22). Bu da muhtemelen yukarıda bahsedilen efsaneden esinlenmiştir. Armalı aslanda olduğu gibi, altı goblenin beşinde tek boynuzlu atlar bayanın çok yakınında sakin, nazik bir şekilde tasvir edilmiştir. Bunun kaynağı çok eski laik şiirlere (Hristiyanlık öncesi edebiyat) ve aşk fabllarına kadar gider. Bu eski eserlerde tasvir edilen sembol; Orta Çağ’daki asil kadınların aşklarıdır ve aynı zamanda iffetin ve de erotizmin amblemidir.

Kardinal Charles de Bourbon, Lyon Baş Piskoposu bir tek boynuzlu atın yakalanışını tasvir eden bir

2 Alegori: Bir düşünceyi, davranışı ya da eylemi daha kolay kavratılmak için yerini tutabilecek simgelerle, simgesel sözlerle benzetmelerle göz önünde canlandırma işidir.

3 Metafor: Bir sorunu başka bir şekilde anlatmaya, kıyaslamaya yarayan mecazlarıdır.

goblen halısının sahibidir. Roger de Gaignieres için kaydedilen Lyon katedralinin dekoru üzerinde aslan arma taşımaktadır ve ön planda Mon Seul Desir (Bouchot 1891, no 1732) “*Benim Tek Arzum*” a benzer bir çadırın önünde tasvir edilmiştir. Bu goblen halıda, aslan ve tek boynuzlu at Hristiyanlık öncesi döneme ait geleneklerin birçoğunu temsil etmektedirler. Daha da önemlisi muhtemelen, ilki (aslan) komiserin memleketi yani Lyon şehrinin amblemidir diğeri (tek boynuzlu at) ise soyadıdır. Tek boynuzlu at, hız ile bağdaştırılır. Viste Fransızca da hem viste hem de vite (yani hızlı) olarak da söylenebilir.

Kadın ve Tek Boynuzlu At

Bu eserler hem zamanının stiline uygun ama aynı zamanda çok özel eserlerdir. Bu eserin bu kadar ünlü olmasının sebebi; çok kaliteli olarak dokunmuş olması, resmedilen sahnelerin insanlara hitap edip ilgisini çekmesi ve çok basit ama aynı zamanda çok gizemli detaylara sahip olmasıdır. Aynı zamanda da tam olarak kronolojisi bilinmediği için biraz efsane ve hikaye arasında karışmış bir tarihi vardır.

19. ve 20. yüzyılda yapılan araştırmaların çoğunluğu kim ve nerede yaptırmış soruları üzerinde odaklanmıştır. 20 yüzyıl boyunca özellikle 1970 ve 80’lerden itibaren bu araştırmalar biraz daha eserlerin stiline ve sanatsal ortamda yapıldığına dair sorularda eklenir. Son yıllarda da görülen ise; bu konuyla tekrar ilgilenilmeye başlandığı ve özellikle ‘6. Hissi’ anlatan eserin anlamı ve bu eserlerin Orta Çağ kültürüne nasıl bağlandığı ile ilgilidir.

1500 yılı civarında dokunmuş yün ve ipek iplikten imal edilen 6 parça, bir çok yönden Orta Çağ’ın sonunda standart bir üretim türü olan ve ‘mille-fleurs (bin çiçek)’ olarak adlandırılan dokuma örneğidir. Desenler, ressam tarafından sağlanan set tasarımından arzulan ölçekte çoğaltılan, derinlikten yoksun olarak tekrar eden bu arka plan üzerine yerleştirilir. Bu halılar alegorik bir şekilde 5 hissi temsil eder: tat alma, iştirme, görme, koku ve dokunma.

Fotoğraf: 20 Carbonier Şatosu.

Bu halılar, Carbonier şatosunda bulunur (Fotoğraf 20). 1837 yılında Carbonier’lerden kalan son kişi bu şatoyu Busak şehrine satar. 1841 yılında şato çok bakımsız olarak bırakılır. Tarihi binaları koruma komisyonunda çalışan biri tarafından dikkati çeken şatonun; bakımsız olduğu, özellikle bir sürü güzel halının bulunduğu odanın ise çok daha bakımsız olduğu ve bu nedenle halıların durumunun çok kötüleşebileceği ifade edilir. Özellikle 6 tane halının ulusal kütüphaneye ya da kralın listesine girmek üzere verilmesini önerir.

1842 yılında bir mimar Morinne adı altında bunları kaydeder. Halılar iki birleşik oda arasındaki ahşap paneller arasında asılmış olarak kayda geçirir. Carbonier şatosunun 1. katında ‘koku’, ‘duyu’ ve ‘dokunma’ temalı halılar büyük odada, ‘tat’, ‘görüş’ ve ‘6. His’ yemek odasında yer almaktadır şeklinde kayıt altına alır. Rapor yazıldıktan sonra bu şatoyu ve halıları tekrar bakım yapılması ve şehre satılması için şehir, 3000 frank verir. Ancak verilen paranın az bulunması üzerine kabul edilmez ve onların daha değerli olduğunu savunulur. Şehrin bütçesi daha fazla ödemeye yetmez ve 1882 yılında şehre yeni biri gelir ve 25500 franka yeni bir anlaşma yapılarak satın alır. Alan bölüm de müze Cluny’le anlaşması olan bir bölümdür ve bu müze için resmi olarak satın alınmıştır. Halılar 1883 de Cluny müzesinde sergilenmeye başlanır.

Halının üstündeki hilaller aslında orijinal olarak doğudan gelen bir prence bağlamakta, batıda ise zizim olarak tanınan Sultan’a ve görsel hilaller onun ailesinin işareti olarak yorumlanmaktadır. Cem sultan II. Beyazıt’ın kardeşi ve 1482 yılında II. Beyazıt yüzünden batıya kaçar ve sonuç olarak 1483-1488 yılları arasında bu halıların bulunduğu şatoda yaşar. Cem Sultanın bu şatoda kalıp aynı zamanda Osmanlının hilallerini temsil etmesi, halıların Cem Sultana bağlasa da aslında bu halıların 1500 yılına kadar dokunmamış olmasından dolayı onunla bir ilgisinin bulunmadığı da ileri sürülen görüşler arasındadır.

Eserin Müşterisi

15. yüzyılın sonunda, üst düzey sivil ya da dindar kişiler sanat eseri komisyonunda gittikçe daha önemli bir rol oynama başlar. Aslanın ve tek boynuzlu atın tuttuğu, esintide üfleyen bayraklarda görülen arma süslemelerinden, duvar halısının hangi aile için yapıldığı anlaşılmaktadır. Kırmızı bir zeminde, 3 hilal ile süslü beyaz mavi bir bant, bir diyagonal üzerine yerleştirilmiştir. Bu, Lyonda, tüccarlar ve hâkimlerden oluşan Le Viste ailesinin armasıdır. Bununla birlikte, müşterinin tam adı belirsizliğini korumaktadır. Büyük ihtimalle, 1489’da Yardım Mahkemesine başkan olarak seçilen ve 1500’de ölen Jean Le Viste’dir. Ancak, 1500 yılında ailesinin başında Jean’in yerini alan ve değiştirilmeden tam olarak aile armasını kullanan kuzeni Antoine de olabilir.

Halıların Desen ve Sembolik Anlam Araştırması

Dokunma

Fotoğraf: 21 “Dokunma”

Fotoğraf: 22 “Dokunma’dan” detay

Fotoğraf 21’de yer alan halıda, kadın kendini gösterecek şekilde ve kollarını genişçe açmış şekilde bir eliyle flamayı diğer eliyle tek boynuzlunun boynuzunu tutmaktadır. Aslan ve tek boynuzlu at göğüslerinde kenarları şekilli kalkanlar taşımaktadır (Fotoğraf 21-22). Bu bakımdan orijinal bir kompozisyonudur. Diğer halılardaki kompozisyonlar içinde en sade ve gösterişsiz olanıdır. Çizim düzensizdir. Tek boynuzlu diğer parçalardaki gibidir. Ancak aslanın başı, diğerlerine göre daha geniş, şişmiş pörtlek gözler, geniş açık ağız ve sivri kulaklara sahiptir. Arka plandaki hayvanlar arasında sadece tavşan, bir silindire zincirlenmiş maymun, şahin, balıkçıl, keklik, sülün, leopar ve bir çita yer almaktadır. En üstte kartal ile leopar arasında tanımlaması zor, diğerlerinden farklı bir hayvan görülmektedir.

Kadın koyu yeşilli siyahlı, bir elbise giymiştir yas kıyafeti değildir. Rengi atmış mavi kadife bir cüppe giymiştir ve içi ermine kaplı, altın işlemeli geniş orifere desenli, kıymetli taşlarla bezeli altın işlemelerle bezenmiştir. Saçları düz aşağı doğru akmaktadır. Boynunda ve kemerinde bir çok zincirle ve halkalarla bir araya getirilmiş süsler taşımaktadır.

Ebat: 3.69-3.77m X 3.52-3.58m

Koku Alma

Fotoğraf: 23 “Koku alma”

Fotoğraf 23’de yer alan halının kompozisyonu; Tat halısındaki ile aynı tiptir, fakat daha az hareketlidir. Aslan ve tek boynuzlu biraz kaba/sert biçimde şahlanırlar. Her biri göğsünde bir kalkan taşımaktadır. Aslanın taşıdığı kalkanda Le Viste ambleminde bir hata vardır. Amblemdaki aşağı doğru inen üç hilalde mavi şerit yerine ters yöne inen şerit ve ters yöne bakan hilaller bulunmaktadır.

Fotoğraf: 24 “Görme’den” detay **Fotoğraf: 25** “Görme’den” detay

Bir önceki halıda dizlerinin üzerinde duran hizmetçi kız, burada elindeki karanfil tabağını uzatmak için dik durmaktadır (Fotoğraf 24). Kadın çiçek tacını yapmak için konsantre olurken, arkasında bir maymun bir gülü koklar (Fotoğraf 25). Etraftaki diğer hayvanlar da huzurlu görünmektedir. Diğer sıradan hayvanlar arasında (tavşanlar, bir kuzu, küçük bir köpek, bir balıkçıl ve bir saksagan kuşu) sadece bir adet zararsız aslan yavrusu görülmektedir. Kadının ve hizmetçinin elbiseleri, içlik eteklerini göstermek amacıyla yukarı doğru tutturulmuştur. Hizmetçi kızın oluklu kolyesi, kadının giydiği kemere uymaktadır. Kadın aynı zamanda çiçek motifli bir kolye takmaktadır. Büyük bir altın toka ve elbisenin taşlarla bezeli kumaşı da elbisenin değerini arttırmaktadır. Bileklerinin hemen üzerinde (kol bantları yerine) modern bir şekilde taşlarla ve incilerle bezeli birer bilezik takmaktadır. Başında, saçını neredeyse tamamen örten, inci sıraları ve değerli taşlarla süslenmiş kısa bir baş örtüsü bulunmaktadır. Hizmetçi kız, saçını kafasının iki tarafında kalın ip şeklinde kurdelelerle yukarı bağlamıştır ve ilginç bir şekilde kafasının tepesinde son bulmaktadır. Bu noktada kısa ve bol bir saç örtüsü bulunmaktadır.

Ebat: 3.67-3.68m X 3.18-3.22m yün ve ipek iplik

Görme

Fotoğraf: 26 “Görme” **Fotoğraf: 27** “Görme’den”detay

Kompozisyon kurgusu; ölçülü, verimli ve de özellikle etkilidir (Fotoğraf 26). Piramidin eksenini, oturan kadın olacak şekilde ayarlanmıştır. Kadın sağ elinde bir ayna tutmaktadır ve tek boynuzlu at bu aynada kendi yansımaya bakmaktadır (Fotoğraf 27). Merkezdeki sahnenin yeşilliği az sadece

iki ağaçla çerçevelenmiş ve adeta bakışlara odaklanmıştır. Sahnenin üzerine doğru yükseltlen tek flama, uzaklara bakan bir aslan tarafından taşınmaktadır. Oturan genç kadın - diğer tüm parçalarda ayakta ve sol eliyle tek boynuzlu atı okşamaktadır.

Fotoğraf 27’de halının detayında görülen, tek boynuzlu at ön ayaklarını kadının etekleri kalkık elbisesine koymaktadır (elbise daha öncede görülen nar desenli ipektir). Kadının tüylü saç stili ‘ışıtme’nin bir benzeridir. İki sıralı inci kolye takmaktadır. Belindeki kemer diğer desenlerden farklı olarak inci süslüdür. Kadının tuttuğu ayna görkemli bir altın işi, kenarları kesik yaprak desenli ve mavi taş işlemelidir. Sahne bakışların etkileşimini sunar; kadın tek boynuzlu atı düşünmekte, aynada kendi görüntüsünü incelemektedir. Aslan ise bambaşka bir yöne bakmaktadır. Zemine ve terasa serpiştirilmiş, aslan yavrusu ve tavşan, köpek ve tavşan da bu bakış oyununda yer alıyor gibi görünmektedir. Ayrıca bir misk kedisi, yavru köpekler, bir tilki ve bir kaç tavşan daha vardır. “Görüş” ve ‘tat’, parçalar arasında 19. Yüzyılın sonlarında dokunmuş olup alt bölümlerinde serpiştirilmiş çiçekler arasında küçük tavşanların bulunduğu tek parçalardır.

Ebat : 3.11-3.12m X 3.30m Yün ve ipek iplik

Tat

Fotoğraf: 28 “Tat”

Kadının eldivenli eline tünemiş olan kuş şahin değil papağandır (Fotoğraf 29). Kadın nazikçe hizmetçinin sunduğu tabaktan parçalar alıp kuşu beslemektedir. En büyük iki halıdan biri olan bu parçada kompozisyon; zengin ve uzun ve dik ağaçlar ve flamalar, armalı pelerin giyen hayvanların duruşlarıyla uyumludur. İki kadının oluşturduğu merkez, piramidin içinde yer alır. Arkalarında güllerle kaplanmış kafes şeklindeki çit, alanı çevrelemekte ve sahneyi diğer şeylerden ayırmaktadır. Ön tarafta maymun kadının tavrını taklit etmekte ve aynı zamanda bir meyveyi ağzına götürmektedir. Zeminde yavru tek boynuzlu atın, henüz boynuzu tam çıkmamıştır ama varlığı fark edilir, keçimsi sakalı ve at kuyruğuna benzer kuyruğu ile diğer egzotik hayvanlarla yani tavşanlar, köpek, koyun, tilki, misk kedisi, saksağan, şahin, maymunlar ve aslan yavrusu ile oturur. Kadının eteğinde bir Malta köpeği oturmaktadır (Fotoğraf 31).

Fotoğraf: 29 “Tat’dan” detay, **Fotoğraf: 30** “Tat’dan” detay, **Fotoğraf: 31** “Tat’dan” detay

Bu köpek halılarda tasvir edilen diğer av köpeklerinden farklıdır. Kadınların rahat ve sakin tavırları, askeri pelerinleri rüzgarda yüzer gibi görünen ve uzun mızrakların ucunda ki flamaları tutan aslan ve tek boynuzlu atın ani sert hareketleriyle zıtlık oluşturur. Ağırbaşlı kompozisyon, görkemli, çok özel elbiseleri ve süslemeleri dengelemektedir. Dikkatlice bakıldığında çok ince detaylar ortaya çıkmaktadır. Örneğin açıklıklar dantellerle bağlanır (kadının elbisesi, hizmetçinin elbisesinin kolu), taşlarla ve incilerle bezenmiş süslemeler (kadının elbisesinin alt taraf ve kollarının uç kısımları), bitki motiflerinin güzelliğini ortaya çıkarır: Baş bantları, saç örgüleri ve kolyeler üstünde ki bitki desenleri (ayrıca bayanın üzerinde altın ve mavi renkler) kadının bel kemerinde ki nar desenleri.

Ebat: 3.74-377m X 4.58-4.66m yün ve ipek iplik.

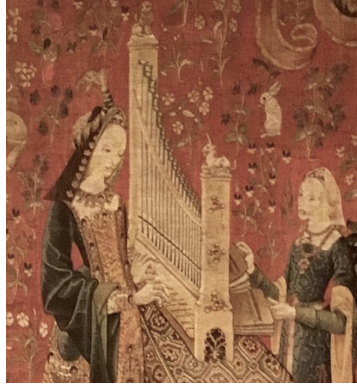
Duyma

Fotoğraf: 32 “Duyu”

Buradaki kompozisyon daha sıkıdır. Ailenin sembolünü gösteren bayraklar ağaçların önünde durarak ağaçları biraz kapatmaktadır. Tek boynuzlunun vücudunun sadece on tarafı ölçeksiz ve garip bir şekilde çizilmiştir. Bu sefer, aslan flamayı tutarken tek boynuzlu da standardı tutmaktadır. İki figür de kalkan ya da pelerin giymemektedir. Genç kadın, çalgısına odaklanmış bir halde, kısa önlüklü,

diğer halılarda giydiği elbiselere benzer bir kumaştan mavi bir elbise giymektedir. Elbisesinde nar motifleri ile süslenip, kenarlarına inci ve değerli taşlar dikilmiştir. Rilke, kadının kafasının her iki yanında aigrette modelinde örülmüş orijinal saç stiline değinmiştir. Bu sefer, kadının saçı bir ağ ile tutturulmuş ve bol bir bant ile örtülmüştür. Yardımcısı da kısa bir baş örtüsü giymektedir.

Fotoğraf: 33 “Duyu’dan Detay

Kadın, kolyesinde büyük değerli taşlar ve saçındaki bantla benzeyen çiçek şeklindeki süslerle bezenmiştir. Yardımcısının kolyesi gül şeklinde bir süs taşıyan uzun bir zincir halindedir. Aynı zamanda taşınabilir organ ya da pozitif organ olarak isimlendirilen çaldıkları müzik aleti, oryantal bir halı üzerinde durmaktadır. Yanlarda değerli taşlar ve incilerle, tepesinde de bir tarafında aslan bir tarafında tek boynuzlu olacak şekilde iki figürle süslenmiştir. Bu figürler, bu iki hayvanın bu halılardaki önemini tekrar hatırlatmaktadır. Tekrardan, sakın bir aslan yavrusu sıradan hayvanların arasında durmaktadır. Tavşanlar, tilkiler, bir köpek, bir kuzu, bir şahin, ve sıska ve perdesiz ayakları olmasına rağmen ördeğe benzeyen ikinci bir kuş görülmektedir.

Ebat: 3.68-3.69m X 2.90m yün ve ipek iplik

Benim Tek Arzum

Fotoğraf: 34 “Benim tek arzum”

Fotoğraf 34’de yer alan halı, diğer 5 halıdan birçok sebepten ötürü farklıdır. Bu farkların en göze çarpanı resmedilen sahnenin arka planında bulunan ve sahneye bir ağırlık veren altın alev motifli mavi çadırıdır. Bayrakları taşıyan aslan ve tek boynuzlu, çadırın girişinin perdesini açık tutmaktadır.

Bütün halıdaki tek yazı, mavi çadırın girişinde bulunan ve halıya ismini veren yazıdır. “*Mon Seul d’ésir* (Benim tek arzum)” kelimesinin öne sürdüğü; özgür iradenin bir göstergesi ve dolayısıyla beş parçanın uyandırdığı duyuları terk etmenin bir açıklaması mı? Veya altıncı duyunun temsili mi? Bu durumda altıncı duyu ne olabilir? Antik döneme dayanan bir geleneğe göre anlayış, yani zeka mı? Ya da daha tipik bir başka Orta Çağ geleneğine göre kalp olabilir mi? Sonuç olarak, mutlaka çeşitli potansiyel yorumlar arasında mutlak bir karar vermek gerekir mi? Orta Çağ’daki insanlar için açıklama, birbirini dışlamadan birbirlerini tamamlayabilme olabilir.

Fotoğraf: 35 “Benim tek arzum’dan” detay

Yine piramit şeklinde ve geniş (bu parça bütün halıların en geniş olanıdır) olan bu kompozisyon (Fotoğraf 35), kadın ve yardımcısı etrafında gelişmektedir. ‘Tat’ halısında da görülen, ve ‘Koku’ halısındaki taburenin üzerine oturmuş olan küçük köpek kompozisyona denge getirmektedir. Diğer halılarda görülen hayvanların yanı sıra (tavşanlar, köpekler, kuzular, maymun, şahin ve balıkçıl), genç ve dişi bir keçi de bulunmaktadır.

Rilke’nin önerdiği gibi, kadın bir takı mı seçmektedir? Yoksa, tam tersine, ‘Tat’ halısındaki kolyesine benzeyen takıyı geri mi koymaktadır? Her halükarda, kadın zaten diğer takılarını seçmiştir ya da tutmuştur: oluklu bir zincir kemer, saç süsleri ve inci ve çiçek motifli bileklikler (bu sefer kollarının üstüne takılmıştır, bileklerinin üzerine değil). Burada hizmetçi kız saçlarını daha önce de görülen plume stilinde yapmıştır. Çadırın üzerindeki yazı, halıya ismini vermekle beraber, aynı zamanda da bir çok farklı yoruma ve hipotezlere yol açmıştır.

Ebat: 3.76-3.77m X 4.63-4.73m yün ve ipek iplik.

Sonuç

Bu beş duyu teması; tıpkı flamayı taşımaya için seçilen hayvanların bir aslan ve tek boynuzlu bir at olması gibi bu çağda alışılmadık bir tema değildir. Öte yandan kırmızılı zemin kullanımı çok daha nadirdir. Halılarda çok sayıda hayvan ve bitki türünü bulmak da çok görülen bir şey değildir. İnsanlar etrafında köpekler, tavşanlar, tilkiler, saksakağanlar, balıkçılar, sansarlar ve diğerleri, hatta yavru bir tek boynuzlu at, mille-fleurs dekoruna hayat katmaktadır. İnsanları çevreleyen ağaçların ayrıntısı, meşe, kutsal, turuncu ve çam türlerini tanımlamasına olanak tanır. Huzur dolu sahnelerin bir çeşit merkezi ada üzerinde düzenlenmesi de orijinaldir. Bu küçük adalar, Orta Çağ geleneklerinde görülen bir aşk bahçesi, hayvan temsilleri ve alegoriler ile birleşerek şairane bir atmosfer yaratmaktadır.

Kaynakça Listesi

- Ackerman, Phyllis, (1960). "The Lady and the Unicorn", *Burlington Magazine*, vol LX 1935 pp.35-36.
- Delahaye, E. *The Lady and The Unicorn*
- Borch HT, Van Der (şema)
- Gourlay, Kristina E. (1997). "La dame à la Licorne: a reinterpretation." *Gazette Des Beaux Arts* (September 1997): 47-72. *Art Full Text (H.W. Wilson)*, EBSCOhost (accessed October 6, 2015).
- Guiffrey, Jules. (1886). *Histoire de la Tapisserie Depuis le Moyen Age Jusqu'à nos Jours*.
- Harris, J. (2004). *5000 Years of Textiles*. London: The British Museum.
- Jaubert, A. (1997). *Le Sixième Sens : tenture de A Dame à la licorne(v.1480-1509)*, film from the Palettes : La dame à la licorne. Paris: Cluny Müzesi
- Jourdan, J., P. (1996). "Le sixième sens et la théologie de l'amour". *Journal des Savants*. (http://www.persee.fr/doc/jds_0021-8103_1996_num_1_1_1596)
- Monsour, M. (1999). "The Lady and the Unicorn", *Gazette des Beaux-Arts*, December.
- Noumann Helmut Archives héraldiques suiss. (1993)-1, pp7-42
- Özay, S. (2001). *Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Salet, F. and Pierre V. (1960). *La Dame à pa licorne*. Paris.
- Serres, M. (1985). *Les Cinq Sens*. Paris.
- Gobelin Tapestries (internet)
- Médiathèque du Patrimoine, 0082/023
- Photo Franck Raux
- Photo René-Gabriel Ojéda
- Paris, Réunion des Musées Nationaux, photo Réne-Gabriel Ojéda